

Рожа

Наталія Кобринська

Нарис

— Ха-ха-ха! — лунало довгою вулицею просторого села від срібного дівочого сміху.

Сонце заходило вже на ніч, лишаючи за собою червоні гори хмар з позолоченими вершками і глибокими, повирізуваними зубами. В червоній тіні немов купалося ціле село, довга вулиця й гурток дівчат, що йшли з кужілями в руках, голосно сміялися й весело перекидалися словами.

— Ото ти! Анна рада буде, що тільки дівок ще до неї на вечерниці.

— Чи то їй новина? У неї все багато дівок на вечерницях.

— Та-бо до неї й найбільше парубків сходиться.

— То правда: у нікого ніколи нема тільки парубків на вечерницях, що у неї.

— Певне, любисток варить та й дає їм пити.

— Ат говорите, якби справді парубки задля неї приходили! Не мали би за ким ходити, та за такою старою бабою! — сказала висока, білява дівка.

— А чому ж ходять?

— Ходять задля дівок, що до неї сходяться.

— Коли-бо не раз парубки волять ходити за бабами, а на дівок і дивитися не хочуть.

— Є такі дівки, що за ними не ходять, а є й такі, що ходять.

Вона йшла рівно і сміливо, очі її весело блищали, а з-під червоної платини висіли довгі, русі, у червоних биндах коси.

Блакитні гори хмар укрилися як би сивим туманом диму. Сивий сумрак стелився селом і плив, гейби ріка, довгою вулицею.

На воротах стояли дві жінки.

— Ого! Вже десь біжить на вечерниці Лукіянова Марина, — завважала кума Михайлина до куми Процихи.

— Бабі ще ноги не застигли, а внука уже на танці жене!

— Або їй баба в голові? Їй коби парубки та гульки.

— А водить вона їх, водить! Ні одного, відай, нема в селі, аби за нею не ходив!

— Дай боже, аби їй то на добре вийшло!

— Як собі постелить, так ся виспить!

— Господоньку святий! та й маму має!

— Кажім, що кажім, а з такої мами шкіру дерти б!

— Говоріть ви, кумо, своє, а я вам кажу, що Лукіяниха ще гонориться, що таку полетушу доньку має. Якось мені самій казала, що якби її Марину ланцом прив'язав, то урвалася б та й пішла б на танці.

— Гей, гей!

* * *

Щось шепоче вулицею. То вітер жене низом, зриває китиці бодяків, розсіває їх

легким пухом, перебирає попід плоти вершками кропиви і хитає довгим гілем верб, що стоять по обох боках вулиці, ніби щось розмірковуючи у своїх великих головах. На темній блакиті блиснула зізда, як дівчина, що вибігла за ворота й виглядає милого.

Ось і він...

Тихо з-під гір скрадається ясний, веселий, вплив на чисту блакить, а з ним усе засяло, зраділо. Горби, дерева, хати, ніби прибралися у дорогі, сріблом шиті убори й весело сміялися.

Сиві, чорні хмари збилися в густі клуби і, як зависні баби, підслухували любу розмову закоханої пари. Заздрів то збиточний вітер, пігнав за ними легким посвистом і розбивав на кусні чорні боввани.

І знов спустився на землю, дунув довгою вулицею, потряс вербами, зашелестів бур'яном, і торгав, і підносив криси високих капелюхів та розгортав поли парубків, що йшли вулицею.

— Щось вітер нині розігрався, — сказав один парубок, придержуючи капелюха на голові.

— Справді розігрався, жене вулицею, аж порохом мете!

— Може, він де зговорився з якою дівчиною, та и квапиться на вечерниці.

— І спішно йому, нема що казати: усе наперед виривається.

— Відай, і між нами є такі, — завважав інший парубок.

Усі голосно засміялися. Не сміявся лиш один, що йшов на самім переді. Хмуρο насупив брови і знехотя перекинув сердак з одного плеча на друге.

— Не знати, чи буде у Анни Марина Лукіянова? — кинув знов по часі один з парубків, і знов усі зареготалися.

— Хто найдовше за нею ходив, той найліпше буде знати, — промовив, нарешті, хмурий парубок і зиркнув боком на невеличкого сухорлявого товариша, що йшов побіч него.

— Ходив, доки ходив, а тепер най чорт за нею ходить, я, певне, не буду такий дурний, — відгризався сухорлявий.

— Лиш не зарікайся, не зарікайся, бо ми й таких виділи, — кепкували парубки.

— Хто не хоче, то най не зарікається, а я можу заречися, мені вже доста того! Вона знає лиш кожного за ніс водити! Зразу прикидається, що ніби любить, а потому на сміх підоймає!

— Тепер так говориш, а що було, як Василь задля того хотів її з танцю виганяти? Чи не ти бився з ним?

— Бився, бо ще її тоді не був добре визнав, а тепер добре вже її знаю.

— Ти гадав, що будеш найліпший, а то ліпші найшлися, — посмішкувалися деякі, зиркаючи на парубка, що все з насупленими бровами йшов на самім переді, а хороше його лице ще більше насупилося.

Вулиця кінчилася. Хмурий парубок ненадійно обернувся до товаришів і затиснув кулаки.

— Слухайте, — сказав він придушеним голосом. — Нема тут між нами, відай, ні

одного, аби за Лукіяною Мариною не ходив та й аби вона його в дурні не пошила. Не шкодило би і їй притерти носа й показати, що ніхто не є її дурнем.

Парубки нащурили вуха.

— Зробім раз так, — говорив далі парубок, — щоби сьогоднішнього вечера ні один з нас не говорив до неї і чинився, буцімто її нема між нами.

— Добре каже, — підхопив сухорлявий.

— Стрібуймо, ніщо не шкодить, — завважали інші

— Стрібуймо, а будемо видіти, що з того вийде, — притакувала решта парубків.

Вони доходили до хати, що стояла край дороги на самім кінці села. Хата була велика, з комином, побита гонтами, але гонти були місцями пообдирані, а стіни світили до місяця облупаною глиною. Стара, дуплява грушка широко розкладала довге гіле, а до неї тулилися купи розвіяного вітром лабузу.

Стодола стояла нарозтвір, двері від колешні упали на землю, а при воротах гойдав вітер відорваною латою. Був статок, лиш не було кому про него дбати. Газда вмер, а газдиня байдуже, не розшивалася. "Доста вже напрацювалася та світа божого не бачила", говорила не раз вдова. Чоловік був добрий газда, але лотока^[1], держав її в руках. Коли вмер, удова гуляла, справляла вечерниці, поїла парубків, а про газдівство не дбала.

— Слава Ісусу Христу! Боже помагай! Добрий вечір! — вигукнули парубки, входячи до хати.

— Навіки слава, дякувать за слово добре! — відповідали весело дівки.

— Просимо ближче, — припрошувала газдиня.

— Не просіть так дуже, бо не знати, чи всі нам тут будуть раді!

— От, як згонорилися! Хотять, аби дівки самі їм на шию вішалися. Де є дівки, щоби не раді були парубкам.

— Гадаєте, що всі дівки так, як ви, Анно, — бризнула словом Марина.

Дівки засміялися, а парубки ніби не чули того.

— Або що: неправда? Скажіть, що неправда! А хто вам то повірить, — відгризалася Анна.

— От! Се раз Анна, от! Баба сім миль із-за пекла, все ріже в очі, — підлещувалися парубки.

— Як свій свого вихвалює, — вмішалася знов Марина. — Але що правда, то правда, — притакували дівки, сміючись. Але парубки знов чинилися так, буцімто й не чули.

— Не ваша правда, а моя, — обставала при своїм Анна вперто.

— Так і є, Аннина правда все наверху, — договорювали парубки.

— Се справді так є, але сідайте, чого стоїте, — припрошувала газдиня.

— Дякувать, най все добре сідає, постоїмо!

— Може, більші повиростаєте, — посміювалися дівки. — Уже кому-кому, а Петрові не шкодило б трохи підрости, — докинула знов Марина, зиркаючи з-під ока на сухорлявого парубка. Петро удав, що немовби не лише не чує, що вона говорить, але й не видить її.

Нарешті парубки розгостилися, позасідали коло дівок, сміються, жартують, а на Марину ні один ані оком не поведе. Почнеся яка бесіда, а Марина вмішаєся, то всі нараз затихнуть, зажартує, то дівки сміються, а парубок жаден і вусом не рушить.

"Що їм сталося? Поглухли чи який інший припадок на них вийшов", думала зневажена дівчина; з гнівом відвернула очі від цілої компанії і вдивилася в шибки вікна.

Надворі було темно, вітер заводив якусь сумну пісню, шелестів у купах лабузу, а стара грушка тужно поскрипувала.

Марина в одно дивилася в чорні шибки вікна, в серці кипіла злість, у голові крутилися якісь темні, пірвані думки, шуміли крильми диких птахів.

— Коби хоть чорт прийшов та й заговорив до мене! подумала вона з серцем.

"Коби хоч чорт", свиснув вітер, затряс вікнами, завив диким стогоном, загудів у комині і з лускотом отворив двері.

— Тьфу! пек тобі! — жахнулися майже всі в хаті

— Запирайте двері! — крикнула газдиня.

Але двері як отворилися, так самі з лускотом заперлися, лише щось по хаті зашуміло, а стара грушка жалібно застогнала...

* * *

Марина дивиться: коло неї станув такий гарний панич що аж очі забула. Високий, стрункий, у короткім кабатинку і маленькім з пером капелюшку. Волосе у него чорне, як у ворона, а очі гейби чорним огнем горіли.

Він сів коло неї, говорить, жартує. Вона й собі жартує, сміється, рада, що має з ким забавлятися.

— До кого ти говориш? До кого смієшся? — питала Анна.

Марина здвигнула плечима.

— Справді, до кого ти говориш? — питали дівки.

— Чи вам очі повилазили, що не видите панича? — відповіла сердито Марина.

— Панича? Якого панича?

Усі подивилися по собі.

Марина нічого вже більше не відповіла. Що вони всі її обходять. Панич гарний, веселий, чимраз ближче присувається, обіймає, сміється, і шепче до вуха любі, солодкі слова.

Кров переливається їй у жилах, б'є в висках, заливає невисказаною втіхою серце.

А він шепоче стиха:

— Будь моя а будеш панею, всі тобі кланятися будуть, у шовках будеш ходити, поїздом їздити, на пухах спати, у всякім добрі упливати, від золота-срібла блищати.

Вона ніби не слухає, соромиться, відвертається; він хапає її за руку й закладає на палець золотий перстінь.

Вона відвернула якось руку, а веретено упало на землю.

Зігнулася по веретено — аж глип! — і вся застигла... Глипнула ще раз, а у панича кінські копита.

— Ох! Я нещаслива! — крикнула не своїм голосом, схопилася та й просто у двері...

На воротах забігли їй парубки дорогу й хотіли задержати, але вирвалася насилу й бігом полетіла вулицею.

Хустка їй спала з голови, сорочка розчінькалася, а довгі коси розпліталися в бігу; а він летить за нею, тупотить кінськими копитами, та й питає роздираючим вуха свистом:

— Чому, чому не хочеш мене?

Вона була така легка, що не шукала дверей, а влетіла вікном до хати. Шибки за нею задзенькотіли, а з руки полилася кров.

З тяжким стогоном кинулася в кут хати і затулила вуха, аби не чути страшного свисту:

— Чому, чому не хочеш мене?

Якась темна, густа мрака обгорнула її непрозорим туманом, збивалася вгору, то повзала чорними, страшними бовванами. Якийсь чоловік, ніби її батько, б'ється по полах руками, та вона не може його пізнати, хоть як придивляється, хоч як протирає очі.

Руки її пообвивані шматами, на фартусі червоні каплі крові, в голові горить, у вухах шумить, у грудях пече. Чорна, люта мара обхопила її довгими кігтями, гейби гадюками, давить і душить за шию.

Розірвалися шнурки коралів, посипалися по землі і змішалися з сльозами матері, що, як горох, падали на землю й котилися по ній.

Велика, груба коралина блиснула срібним кільцем. Ні, то не коралина, то перстінь, що панич хотів їй на палець закласти. Він і тепер стоїть коло неї, прошибає її полум'єм своїх очей, скрегоче білими зубами, просить, грозить, питає:

— Чому, чому не хочеш мене?

Насилу відіпхнула його від себе й затулила вуха, аби не чути прошиваючого душу голосу, що знов тепер знижувався до тихого шепоту:

— Чому, чому не хочеш мене?

В розпуці ломила руки, рвала волосе, дерла на собі одержу. Утомлена, припала кінець стола. Коло неї мати кладе її на голову вінок, на столі стоїть зелене деревце заквітчане червоною калиною, — дівчата співають:

Та як его та й рубано — дзвеніло,

Та як его та й спускано — шуміло.

І летить воно, і шумить, і дзвенить на старій на горбку дзвіниці. Бабу несуть до церкви; церков валиться, хитається, спадають хрести.

З самого вершка упав хрест і поцілів її в голову. Люде підносять его, цілують, дають і їй цілувати.

Вона з криком відвернулася і сплюнула. На чолі у неї виступили каплі зимного поту, в жилах переливається розтоплене олово й розпирає груди. Перед очима кровава пляма, люди не люди, а якісь звірі з розжертими пашчеками, розпаленими язиками, а довкола глухий шум, ропіт, дивний помішаний гамір:

— Приступило, приступило, приступило!

І знов як би каменем приложив їй голову, й нічого більше не чула, не виділа, лише тяжко хропіла, а з грудей виривалися страшні, незрозумілі слова.

Прокинулася.

Грає музика, дівчата і хлопці збираються на вечірній. Ось там приперта до лавиці куделя: веретено пряде, крутиться, клубок з пряжею звивається.

— Чекайте, чекайте, і я йду з вами, — говорить щось її голосом, а тут і він уже стоїть і кличе її за собою.

— Ні! Не дочекаєш того!

Вона ухопила клубок і кинула за ним. Клубок скочив і впав у кишеню його короткого кабатика.

Свиснуло вітром, нитка крутиться, біжить, протягався, а вона за ниткою. Перекидався через плоти, хати, перелази, перескакує глибокі яруги, стелиться крутими стежками, летить манівцями.

А чим далше, тим нитка скорше торочиться, біжить, обсновує якісь дерева, хрести, могили.

Коло одної могили щось шуркнуло в прогалину, земля застогнала, облаки захиталися, загуділо громами. Вона хотіла ударити п'ятою в щілину, але вітер ухопив її і поніс з шумом якимись безконечними стернями, очеретами, темними лісами.

Вітер жене, шумить, вона біжить не оглядаючися і не доторкаючися землі. За нею троскіт, гук, падуть громи, заводять сови, крикають ворони, тарахкотять колеса, кидає камінем і тупотить кінськими копитами.

Лиснуло озером і понесло її понад блискучі шибки. Вода чиста, як сльоза, хвилює срібними хвилями. На самій середині чоловік по шию в воді; вода наливається йому до рота, а він усе кричить: "Пити, пити!"

Недармо протягає до него руки, — вітер подув і поніс її далі незміреними оком облогами. Трава стелиться буйною зеленю, а там вівці блеють з голоду, а в повітрі літають страчуки і просять хреста.

Заклекотіло болото, стогне багно, а з-під него чути, як мужик воли поганяє, а дзвони дзвонять як на Великдень.

І знов усе щезло, густий туман наляг довкола. Над нею і під нею чути зітхання, плачі, зойки та й грімкий тупіт кінських копит...

Далеко під темним лісом блиснула звізда. Майже без духу дівчина добувала останніх сил, аби добігти до блискучого сяйва.

Вітер пустився низом і летів, як шалений. Корчі глоту і терня шарпали її волосе, дерли лице, калічили руки й ноги.

Але най дресь біле тіло, най тече кров. У неї лише одна гадка, одно бажане: дістатися на ясну звізду.

Тупіт кінських копит був уже за нею, коли допала до сіяючої золотим блиском звізди...

То була зовсім порожня хата, лише мертвець лежав на лавці. В головах мерця горіли свічки, а на стіні висів образ матері божої.

Мати божа ціла в золоті, два ангели тримали пишну коруну, інші трубили в облаках, а вона піднесла високо руки, розложила широко свої пресвяті ризи, під котрі

ховалися святці й угодники божі.

— Ходи й ти тут, — сказала мати божа до дівчини, що ледво переводила дух.

Марина притулилася до стіни, а мати божа закрила її своєю прозорою шатою.

На порозі тріснуло кінським копитом, мигнуло полум'я розжеврілих очей. Іскри розсипались по хаті, розліталися на всі боки, лише темніли й гасли, як доходили до золотої шати цариці неба.

Дикий крик затряс вуглами хати, затріщав дах, поламалися свічки, а труп піднісся з лавиці.

— Шукай і ти її! — заверещав він на мерця.

І пішов шалений, пекольний танець по хаті. Товклися по всіх кутах, човгалися по землі, дерлися по стінах, переглядали кождо пилину порошу, заглядали в кождо щілину.

А що раз перейшли, то зачинили вдруге, втретє, без кінця й втоми.

Нараз зачала находити на них якась неміч, але се ще більше дразнило їх, і вони ще з більшою злістю товклися і шукали схованої дівчини...

Минула північ.

Когут ударив крилами й запіяв. Скажений регіт завмер на устах чорта, він захитався і розіллявся смердячою мазею, а труп упав у ту мазь надпсованим своїм тілом...

— Виходи! — сказала тоді до дівчини цариця небесна.

Тремтячи, як лист трепети, стала Марина перед лицем Богородиці.

— Не бійся! — каже мати божа. — Він уже стратив над тобою силу, але коли раз мав приступ до твоєї душі, то вона вже не буде спасена.

Як зламана лелія, упала дівчина на землю і з плачем просить матінку божу, аби помилювала її:

— Не відвертай від мене, мати божа, пречистого твого лица, — молила вона. — А коли мала я у серці пиху чорта, то той гріх спокутую житєм і смертю моєю: лише най буду при тобі, матінко свята!

Дивним, чудовим блеском засіяло лице цариці неба. Промінем тих блесків задрожали тіні, загоріли зорі, сонцем заяснів світ.

"Житєм і смертю хочеш мені служити, бідна дитино землі!"—залунав голос Богородиці серед небесної тиші.

"Житєм і смертю", понеслося луною в безконечний простір світа. "Житєм і смертю", заспівали всі ангели на небі, заграли всі дзвони на цілій землі, а мати божа приказувала:

— Іди до тих, що тебе породили, проси, аби живцем тебе у трумну поклали та й у широком полі на розстайній дорозі поховали.

* * *

Серед широкого поля стоїть висока могила, а під нею біла, як сніг, рожева, як цвіт, спить молода дівчина.

Зі зложеними навхрест руками, у золотім вінку, з розплетеними, довгими русими

косами спить вона твердим, непробудженим сном.

Не чує ні співів, ні музики, не збудить її з твердого сну гарячий поцілуй коханця, не відновлять сльози матері. В обіймах сирієї землиці, під білим покривалом легкого пуху спить вона непробуджено.

І спить вона серед німої тишини, лише куряви дрібних, кришталевих голок, ніби сонні привиди, перебігають широкі простори, летять білим туманом аж попід далекі сині гори, попід укрите мракою село...

Кинуло з неба снопом теплого проміння, ринулася земля, повела довкола сонним оком, і біле сяйво мраки розвіялося від теплого духу сонця.

Сплинули води брудними потічками, прилетіли бузьки з далеких країв, закувала зозуля у зеленім гаю, задзвеніли жайворонки понад пахучими від зелені межами.

На високій могилі, у головах дівчини, виринула червона галузка з дрібними зеленими листками й розрослася у корч полевої рожі.

І росте вона сама, самотня, під скляною банею чистої блакиті.

Ніде ні живої душі, лише сонце дивиться ясным оком понад засновані золотом поля, понад зелені ниви, понад молоде буйне колосе.

"А рожа росте, розростається".

Тихенько співають пісні полеві комахи у буйній шовковій траві. Виповзне з-під грудки зелена ящірка, протягнесь до теплого проміння, забринить комар, затріпоче крильцем метелик, присяде, подумає, та й пурхне у широкий простір.

"А рожа росте, розростається, легоньким цвітом обсипається".

Дощик її змие, вітер обсушить мокрі листочки, розчесе довгі, тонкі галузки, обтрясе дροжачу сльозу ранньої роси.

А вона підносить високо тужні, бліді цвіточки й дивиться далеко, поза ясне сонце й синю блакить.

[\[1\]](#) Лотока — кажуть про чоловіка суворого, твердого.